

Marjatta Rahikainen

SVENSK TEXTIL- OCH KONFEKTIONSINDUSTRIS ETABLERINGAR I FINLAND 1969–1973

En respit för både branschen och anställda kvinnor

Globaliseringens långa historia rymmer perioder då förändringarna har varit så intensiva att de efteråt har beskrivits som vändpunkter eller språng till en ny fas och även av samtida uppfattats som sådana. Ett klassiskt fall är den s.k. industriella revolutionen med alla dess beståndsdelar. Vi kan finna exempel på arbetsgivares strävan att minska lönekostnaderna genom att utnyttja utbildad arbetskraft eller flytta tillverknigen till områden med billigare och fogligare arbetskraft ända sedan högmedeltiden, men industrialiseringen öppnade helt nya möjligheter till detta. Arbetskraft har lockats och sökt sig över gränser så länge nationalstater med bestämda gränser har funnits, men med ångfartyg och järnväg blev migration möjligt som aldrig förr. Internationell handel med billig spannmål, dåtidens agribusiness, gav fr.o.m. mitten av 1800-talet fart åt avfolkningen på landsbygden i hela Västeuropa. Internationella investeringar var vid den tiden ingen nyhet, men kolonialismen ökade deras volym mångdubbelt.

Likväl upplevdes den snabba ekonomiska tillväxten efter andra världskriget av samtida i Västeuropa som början till en ny fas, som ett språng uppåt och framåt mot det bättre, både i arbetslivet och i samhället. Men det visade sig sedan att det som man nått var en höjdpunkt som blev en vändpunkt, en ny fas i globaliseringen, då många processer tog en helt annan riktning än vad man väntat sig. Med i förändringen fanns det mycket som var bekant från globaliseringens tidigare historia, såsom landsbygdens avfolkning och arbetskraftsmigration, internationellt rörligt kapital, letandet efter billigare arbetskraft, nya kommunikationsmedel som avsevärt minskade kostnaderna för transport och transaktioner samt nya institutioner som gynnade det hela (GATT/WTO, OECD,

EEC/EG/EU, Efta). Men i stället för industrialisering genomgick västländerna nu en deindustrialisering. Bland de första vars tillverkning började flyttas över till låglöneländer var textil- och konfektionsindustrin.

Nu efteråt står det klart att de finska kvinnor som på 1960- och 1970-talet fann anställning i svensk textil- och konfektionsindustri (tekoindustri) kan placeras i denna nya fas i globaliseringens historia. Å ena sidan var det fråga om finska kvinnor som deltog i arbetskraftsmigrationen till Sverige, å andra sidan handlade det om svenska firmor som flyttade en del av tillverkningen till det låglöneland som Finland då var. Den svenska textil- och konfektionsindustrins historia i Finland blev för det mesta så kort att den håller på att falla i glömska i Finland t.o.m. i de kommuner som berördes av den. I överblickar av den svenska industrins internationalisering ägnas den svenska textil- och konfektionsindustrins omlokalisering till Finland och Portugal högst några rader.¹ Jämfört med den samtida emigrationen från Finland till Sverige, eller de massiva omlokaliseringarna av både människor och industri i övriga världen, var det naturligtvis fråga om en bagatell: några tusental kvinnor och några dussin firmor. Men vi har där ett exempel på hur en branschstrategi råkar passa ihop med undersysselsatta kvinnors strategi – att det bara skulle bli en resnit för båda parter kunde knappast någondera förutse. Samtidigt erbjuder denna historia en möjlighet att se hur världsomfattande förändringar utspelade sig på lokalnivå.

Hur skall man förklara kapitalets och arbetskraftens rörlighet? Eli Heckscher och Bertil Ohlin gav i sina tidiga verk om internationell handel flera förklaringar som sedan blev klassiker inom sitt fält. Heckscher ansåg att en förutsättning för uppkomsten av internationellt byte var ”såväl olika relativ knapphet, d.v.s. olika relativt pris, på produktionsfaktorer i de bytande länderna som olika proportion mellan produktionsfaktorerna i olika varor”. Ohlin talade om ”kapitalets tendens att strömma från länder med låg ränta till länder där den är hög”. När det gäller arbetskraftens rörlighet påpekade Ohlin att ”de flesta människor hysa motvilja mot att taga de stora risker, utvandring till ett annat land medför” samt att en arbetare som överväger flyttningsbeslutet ”icke är intresserad av nominallönen utan av reallönen”.² Dagens forskning i kapitalrörelser nämner inte ens alltid arbetskraften som produktionsfaktor i ovanstående bemärkelse, t.ex. Johan Ekström inkluderar varken lägre arbetskraftskostnader eller ens lägre produktionskostnader i företagens strategiska mål för direktinvesteringar i utlandet.³

Det är av intresse att Ohlin framhöll att avsevärda kapitalrörelser ofta åtföljs av en inströmning av arbetskraft till samma land eller region.⁴ Han hade närmast emigrationen till Nordamerika i tankarna. När internationella kapitalrörelser på nytt började expandera under decennier av ekonomisk tillväxt efter andra världskriget, tedde sig relationen mellan kapitalrörelser och arbetskraft annorlunda. I den industrialiserade världen såg man hur stora fabriker lades ned och yrkeskunniga arbetare blev arbetslösa då tillverkningen flyttades över till regioner eller länder med billig och oftast icke-organiserad arbetskraft.⁵ Denna erfarenhet skymtar fortfarande ofta bakom s.k. vanliga människors syn på globaliseringen, oavsett expertutlåtande om utvecklingens obeveklighet.

Omlokaliseringen av industrin började efter andra världskriget noteras i USA först som att tillverkningen flyttade från de gamla industristäderna i norr till det s.k. solbältet i söder, sedan som direktinvesteringar i utlandet. Företags geografiska rörlighet har i USA betraktats som ett tecken på sjunkande vinstmarginaler. Detta har förknippats med teorier om vinstcykeln (*profit cycle*) och kan även förknippas med den klassiska marxistiska tesen om en sjunkande vinstmarginal (*falling rate of profit*).⁶ Med tanke på att textilindustrins (bomull) vinstmarginal i USA minskade redan under mellankrigstiden, i motsats till vissa andra branscher,⁷ är det lockande att koppla ihop även den europeiska textil- och konfektionsindustrins undergång med krympande vinstmarginaler i de gamla industriländerna. Konkurrensen från låglöneländer ter sig då som ett resultat av ”kapitalets tendens att strömma från länder med låg ränta till länder där den är hög”.

En annan faktor som talar för att vinstmarginalen i textil- och konfektionsindustrin inte var tillfredsställande på 1960- eller 1970-talet då utflyttningen till låglöneländer tog fart, var uppkomsten av en varumärkesstrategi, s.k. branding. Ursprungligen ägdes ett varumärke (*trade mark*) av tillverkaren och fungerade som en garanti för kvalitet. Ännu på 1950-talet uppfattade konsumenterna i USA varumärket som en kvalitetsgaranti. Ett ”trade mark” hade i USA då redan blivit ett ”brand” som kunde ägas av tillverkaren eller av distributören. Sådana ”brands” uppfattades som karakteristiska för färdigpackade dagligvaror, såsom fruktkonserver eller soppburkar. Först ett decennium senare började kläderna få ”brands” i USA och så småningom blev ”brands” en del av konsumenternas identitet.⁸ I Europa hade ”branding” slagit igenom inom tvättmedel och kosmetika på 1950- och på 1960-talet, och vid den tiden började damkonfek-

tion i varuhusen läggas fram enligt varumärken. Inom konfektionen blev varumärken sedan ”brands” ungefär samtidigt som tillverkningen började ske i låglöneländer. Med ”branding” kunde samtidigt prissättning och tillverkningskostnader skiljas helt från varandra. ”Brands” ger deras ägare, som i dag oftast är distributörer, ändlösa möjligheter till monopolprissättningen – och vinstmarginalerna förblir då tillfredsställande så länge som konsumenterna är redo att betala extra för ett ”brand”.

Innan jag i det följande diskuterar den svenska tekoindustrins etablering i Finland efter mitten av 1960-talet, vill jag återkalla de stora förväntningar man på den finska sidan fäste vid den svenska industrins direktinvesteringar. Därefter tar jag upp svenska tekoindustrins roll som sysselsättare av finska kvinnor i Finland, medan jag bara snuddar vid finska kvinnor som invandrarearbetskraft för tekoindustrin i Sverige.⁹ Till slut försöker jag anknyta denna episod i finsk-svensk historia till den globala ekonomin.

Den svenska industrins direktinvesteringar i Finland

Efter andra världskriget hade närmast Världsbanken försett Finland med utländskt investeringskapital, men när denna källa väntades försvinna, hade finska staten aktivt börjat locka till sig utländskt kapital. Den första kommittén med uppgift att ta reda på i vilken utsträckning gällande lagstiftning ställde hinder i vägen för utländska direktinvesteringar hade tillsatts 1963. Samma år publicerade J. J. Voutilainen, en tjänsteman på Finlands Bank, en liten artikel i *American Banker* där han betonade att både den finska regeringen och Finlands Bank hade ”intagit en liberal attityd till utländska direktinvesteringar som befrämjar tillverkningsindustri och sysselsättning i Finland”. Kanske var det då inget under att USA:s utrikesdepartement, enligt nordamerikanska tidningar, klassificerade Finland som ett ”underutvecklat land” 1968. Samma tidningar påstod att finländare inte ogillade det, eftersom det skulle locka utländskt kapital till Finland. För detta ändamål hade finska staten, i stil med ”underutvecklade” länder, faktiskt publicerat en broschyr för att marknadsföra Finland som investeringsobjekt för internationella investerare.¹⁰

Det var inte bara finska staten utan även beslutsfattarna i utflyttningskommuner som satte sin tillit till utländska direktinvesteringar. De hoppades att nordiska och i synnerhet svenska produktiva investeringar skulle ”vända utvecklingen” och stoppa utvandringen till Sverige, och kanske

t.o.m. avfolkningen i allmänhet. Bland de fördelar som erbjöds utländska investerare nämndes den låga lönenivån i Finland och kommunernas beredvillighet att stödja etableringar. Det var vanligt att representanter för olika kommuner i Finland besökte företag i Sverige för att övertala dessa att investera i deras kommuner, men enligt direktör Sten Lagerman från Sverige kunde kommunernas representanter sällan ge den typ av information som skulle ha varit av reell nytta för svenska firmors investeringsbeslut.¹¹

De svenska direktinvesteringarna i utlandet ökade snabbt i slutet av 1960-talet, även om volymen ännu var liten jämfört med situationen tjuugo år senare. På 1960-talet riktades omkring 20 procent, åren 1975–1977 omkring 30 procent, av de svenska direktinvesteringarna i utlandet till de nordiska grannländerna. Danmark och Norge mottog klart den största delen av dem, medan Finlands andel var relativt blygsam.¹² Även om Finland fick en relativt liten andel av de svenska direktinvesteringarna på 1960-talet, svarade dessa för mer än hälften av alla utländska direktinvesteringar i Finland. Då de svenska direktinvesteringarna snabbt ökade åren 1968–1969, ökade de även i Finland. Enligt dåtida utredningar var hälften av alla utländska företag i Finland svenska i början av 1970-talet, och omkring en fjärdedel av de svenska direktinvesteringarna representerade industriföretag¹³ (Tabell 1 och 2).

Vad var det som lockade svenska företag att investera i Finland i slutet av 1960-talet? En klar fördel var att Finland hade blivit medlem i det europeiska frihandelsavtalet Efta. Därmed blev Finland, vid sidan av Portugal, ”ur svenska företags synvinkel” ett låglöneland inom Efta, ”vilket betyder att mer arbetskraftsintensiva produktionsled förläggs dit”, som Birgitta Swedenborg då formulerade det.¹⁴ En annan fördel var Finlands mycket förmånliga bilaterala handelsförbindelser med Sovjetunionen. Därtill hade den finska marken devalverats 1967 och samma år hade Finland officiellt gjort gällande att utländskt investeringskapital nu var välkommet. Ytterligare ett lockbete var att Finland erbjöd en klart lägre lönenivå på ett bekvämt avstånd från firmans huvudkontor i Sverige. Det var början till en globalisering, men utan större risker.

Finland hade 1966 även stiftat nya regionalpolitiska lagar som syftade till att främja företagsamhet som skulle skapa arbetsplatser i de s.k. stöd-områdena. Stödåtgärderna omfattade förmånliga statliga lån, borgen, investeringsbidrag, startbidrag samt skattelättnader. Här var industriföretagen speciellt gynnade. År 1972 stod enbart textilindustriföretagen för 14

Tabell 1. Svenska direktinvesteringar i Finland 1966–1969, antal och belopp i finska mark (FIM)

	industri		övriga		totalt	
	antal	milj. FIM	antal	milj. FIM	antal	milj. FIM
1966	–	1,3	30	2,7	30	4,0
1967	–	1,5	39	1,9	39	3,4
1968	4	1,6	33	2,0	37	3,6
1969	17*	43,4	45	39,8	62	83,2

* Nio var nya produktionsinrättningar, åtta var aktieköp i redan etablerade företag

Källa: Kääriäinen (1970), Tabell 2.2.

procent av alla företag som beviljades lån eller understöd från Utvecklingsområdesfonden.¹⁵

Kommuner i Finland ansågs i viss mån konkurrera med kommuner i Sverige om svenska företag. När bankdirektör Ebbe Wallenborg från Sverige år 1970 höll en gästföreläsning för representanter för svenskspråkiga kommuner i Finland, påpekade han att Norrland p.g.a. svenska statens regionalpolitiska stödåtgärder på allvar konkurrerade om företagsetableringar med Finland. Två svenska beklädnadsindustriföretag, Algot Johansson AB och AB Eiser, etablerade sig faktiskt både i Finland och i norra Norrland, och de två företagen kunde då dra nytta av regionalpolitiska stödåtgärder i bägge länderna. Kanske var det detta som år 1974 fick direktör Bertil Olsson från Statsföretag AB att föreslå nordiskt samarbete inom regionalpolitiken.¹⁶ Utöver viljan att främja det nordiska samarbetet vittnar förslaget om dåtidens tro på statens kapacitet att styra det privata näringslivet.

Av 137 svenska aktieföretag som var verksamma i Finland 1969 hade 117 etablerat sig i Helsingfors med omnejd, tre i övriga Nyland, tio i Åbo med omnejd och två i svenska Österbotten. Det förekom även fall där företagets huvudkontor var placerat i Helsingfors, medan produktionen ägde rum i landsorten. Vasa län i södra Österbotten (se Lars Fredrik Andersson i denna volym) hade drabbats hårt av utflyttningen till Sverige, och beslutsfattarna var redo till nästan vad som helst för att locka

Tabell 2. Svenska företag i Finland 1970, 1975 och 1980

	industri	övriga	totalt
1970	59	177	236
1975	98	289	387
1980	106	367	491

Källa: Företagsekonomiska forskningsinstitutet LTT (1982), DIFA-bolagens roll i det finska näringslivet, Helsingfors: LTT, 8.

nya företag till just deras kommun. I avfolkningskommuner blev bygandet av industrihallar en standardåtgärd för att locka till sig företag. Åren 1969–1972 etablerade sig upp till femton svenska företag i Vasa län, som i sin helhet var ett regionalpolitiskt stödområde. År 1972 hade svenska firmor ungefär 1 500 anställda där och svarade då för fem procent av länets industrianställda befolkning.¹⁷

Svenska textil- och konfektionsföretag i Finland

Den finska textil- och beklädnadsindustrin hade på 1960-talet drabbats av en nästan motsvarande kris som dess svenska motpart. Räntabiliteten hade för det mesta varit fallande, även om den bara låg några procentenheter under genomsnittet för hela industrisektorn. Trots allt såg man relativt optimistiskt på framtiden, även om ”lågprisimporten” sågs som ett allvarligt hot. Visserligen hade kinesiska fodertyger konkurrerat ut motsvarande finska tyger, men med nya designtyger trodde man sig vara på den säkra sidan. Flera finska tekoföretag utvidgade sin tillverkning och det grundades t.o.m. nya företag. Man satte sin tillit till exporten och den bilaterala handeln med Sovjetunionen, och det hände att ett tekoföretag premierades med presidentens exportpris. År 1974 fanns det ännu många tekoföretag bland de 200 största finska företagen, och det kanske var signifikativt att det bland de tjugo mest arbetsintensiva storföretagen fanns sex tekoföretag.¹⁸

Jämfört med situationen i många andra europeiska länder föreföll alltså tekoindustrins situation i Finland relativt ljus. Det var då kanske inte så förvånande att Finland lockade utländska tekoindustriföretag. Under en fyraårsperiod 1969–1972 mottog Finland 25 nya utländska direktinveste-

ringar inom textil- och konfektionsindustrin och under knappt två årtionden 1965–1982 totalt 50.¹⁹ Enligt tidningsuppgifter övervägde t.ex. ett stort norskt beklädnadsföretag, Jonas Øgland, år 1971 att flytta en avsevärd del av sin tillverkning av fritidskläder till Finland, eller åtminstone sömnaden av färdigt tillskurna plagg.²⁰ Bland de svenska tekoföretag som i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet etablerade sig i Finland fanns många välkända firmanamn: Abecita, Abeco, Algots, Almedahls, Eiser, Fjällräven och Mölnlycke.²¹ Ströuppgifter tyder på att en del av de mottagande finska kommunerna byggde nya industrihallar eller byggde om gamla enligt inflyttande svenska tekofirmors önskemål.²² I Sverige tycks det råda en uppfattning om att den svenska tekoindustrins alla utlandsinvesteringar gällde konfektionsindustrin,²³ men svenska företags dotterbolag och underavdelningar i Finland tillverkade även mattor, linnegarn och -tyg samt sanitets- och sjukhustextilier.

I en nostalgisk tillbakablick i slutet av 1990-talet konstaterade man att textilindustrin i Sverige växte ända fram till 1950-talet, men på 1960-talet började nedgången bl.a. på grund av konkurrensen från modernare västeuropeiska företag och sedan ”från låglöneländer inom och utom Europa”.²⁴ Importkonkurrensen medförde att sysselsättningen i den svenska textilindustrin minskade från början av 1950-talet, medan en motsvarande kris inträdde i beklädnadsindustrin först tio år senare. ”Härvid samverkade importen av billiga standardvaror från producenter i vissa u-länder med mer modeinriktad import från de västeuropeiska industriländerna”, som orsaken till branschens omställningskris beskrevs på kommittéspråk. Under åren 1965–1973 minskade antalet anställda inom textil- och konfektionsindustrierna i Sverige med i genomsnitt mer än 6 procent per år.²⁵

Varför började svensk textil- och konfektionsindustri tillgripa direktinvesteringar i Finland just mot slutet av 1960-talet? Omställningskrisen hade redan pågått flera år innan dess, och jämfört med Sverige hade Finland alltid varit ett låglöneland. Alltså varför just då? ”Det ligger nära till hands att tro att drivkraften bakom den snabba expansionen av svenska industrins utlandsinvesteringar under 1960-talet har varit att företagen kunnat få en högre avkastning på investerat kapital utomlands än i Sverige”, skrev Eva Thiel i början av 1970-talet. Totalräntabiliteten samt räntabiliteten på eget kapital inom textil- och beklädnadsindustrin i Sverige föll från 6 till 3 procent mellan 1965 och 1970, medan totalräntabiliteten i producerande dotterföretag i utlandet steg från 5 till 8 procent och räntabiliteten på eget kapital under båda åren låg över genomsnittet.

Lönsamheten sjönk i flera branscher i Sverige, men med sina 3 procent 1970 hade textil- och beklädnadsindustrin den allra lägsta räntabiliteten.²⁶ Läger man till att det internationella kapitalets ökade rörlighet givetvis medförde höjda krav på räntabilitet, kan man tolka svenska teko-företags direktinvesteringar i Finland som en överlevnadsstrategi, fast av det försiktiga slaget.

Sedan svenska tekoindustriföretag börjat etablera sig i Finland försäkrade den finska inhemska tekoindustrin gärna att den inte på något vis ville sätta sig på tvären. Dess enda bekymmer var om yrkesutbildningen skulle klara av att förse branschen med ett tillräckligt antal yrkeskunniga arbetare, eftersom man väntade sig en ökad efterfrågan på arbetskraft hos inhemska företag. Man hade t.o.m. läst en svensk teko-utredning från år 1969 som tolkats på ett för den finska tekoindustrin förmånligt sätt, d.v.s. att svenska tekoindustriföretag kunde beviljas svenska statens exportstöd även i de fall då ett svenskt företag hade en gemensam exportorganisation med ett företag från ett annat nordiskt land.²⁷

Tydligen gick denna finska vision av tekoindustrins samnordiska exportansats rakt emot svenska tekoföretags intressen. Då Fix Triksåfabriker AB från Söderköping etablerade sig som Fix Trikså i Karis, en svenskspråkig köping invid järnvägen Åbo–Helsingfors, förklarade direktör Liss Surtevall enligt tidningsuppgifterna följande: ”Att vi etablerar oss i Finland är en konkurrensfråga. Den finländska textilindustrin konkurrerar hårt med den svenska och enda chansen att hävda sig i konkurrensen är att möta den i samma förhållanden som konkurrenterna. Alltså måste vi komma till Finland.” Direktören förnekade att det skulle ha varit fråga ”enbart om arbetslönerna”, utan det var också fråga om att det var ”knappt om arbetskraft” i Sverige.²⁸ Men förstås hängde lönenivån ihop med tillgången på arbetskraft.

Svenska tekoföretags tillverkning i Finland exporterades i början nästan helt till Sverige och därifrån vidare. Fast svenska tekoföretag då ökade Finlands export, ökade de även importen, eftersom de importerade nästan alla sina råvaror och insatsvaror.²⁹ Collins Syfabriker, som startade i Gottby gamla folkskola i Jomala på Åland 1967, anställde i början sex sömmerskor som sydde regnkläder, rockar, byxor och hattar för barn samt regnrockar för män. Arbetsledaren fru Raili Helminen, som själv deltog i syarbetet, förklarade att materialet kom färdigt tillskuret från företagets huvudfabrik i Rådmanö i Sverige, dit också de färdiga produkterna sändes ”för att distribueras på den rikssvenska marknaden”. Likaså till Fix

Trikå i Karis, som producerade barnkläder och sedermera triksånderkläder, kom råvaran från Sverige, dit också de färdiga produkterna sändes. Bakom en dylik strategi låg naturligtvis strävan efter bättre lönsamhet. Då Malotta of Sweden från Falköping etablerade sig i Solf kommun nära Vasa 1969, förklarade man att ”Malotta säljer sina produkter i Sverige där vinstutfallet är större [än i Finland]”. Även bland finska vd:ar rådde en uppfattning att företagsvinsterna i Sverige var mer än dubbelt så stora som de finska.³⁰

Vid den tiden ställdes i Finland frågan om svenska beklädnadsfabriker kommit för att stanna. Man hyste farhågor om att den svenska tekoindustrin i Finland skulle göra om det som den gjort i Portugal, dit den först flyttat sin tillverkning men sedan dragit sig tillbaka för att flytta över den till Finland. Man påpekade att svenska tekoföretag hade ingått ganska korta hyreskontrakt med kommunerna, för tre till fem år, och eftersom hyrorna var låga skulle det inte bli någon större olägenhet att flytta maskinerna till en annan ort. Å andra sidan resonerade man att Finland på grund av sin högre utvecklingsnivå ändå skulle erbjuda bättre förutsättningar för den svenska tekoindustrin än ett ”mindre utvecklat land”, även om lägre lönekostnader skulle få det senare att te sig mera fördelaktigt. Farhågorna blev större 1973 till följd av nya ursprungsbestämmelser inom Efta-handeln, enligt vilka tyger tillverkade i Finland inte längre kunde räknas som råvara för tullfria beklädnadsvaror i ett annat Efta-land. Därtill skulle exporten av strumpor och strumpbyxor av syntetisk filamenttråd drabbas hårt. Viceshövding Klas Stenig från finska Textildelegationen (Tekstiilivaltuuskunta) undrade öppet om svenska konfektionsfabriker nu skulle lämna Finland och flytta till ett land från vilket de fritt kunde exportera till alla Efta-länder.³¹

Dylika farhågor var inte helt grundlösa. Efter bara ett och ett halvt år i Solf försvann Finn-Malotta, då dess moderbolag Malotta i Falköping gick i konkurs på sommaren 1971. Solf nära Vasa hade valts av företaget bland 38 undersökta lokaliseringssorter i Finland. För att få Malotta att etablera sig i Solf hade kommunen bekostat en utredning om den lokala tillgången till arbetskraft (som visade sig vara ett hundratal kvinnor) och byggt en industrihall, som kommunen hade tagit långfristiga lån för. Som tur var övertogs Finn-Malottas maskinpark på hösten 1971 av ett annat svenskt företag, textilfabriken Merkur från Borås (som sedan 1966 var ett dotterbolag till det finska textilföretaget Suomen Triko). Lik sin företrädare tillverkade Merkur för marknaden i Sverige. Men redan två månader se-

nare klagade företagens svenska direktör Hans Bördin över en allvarlig brist på arbetskraft i Solf. Han förklarade att de fasta kostnaderna i stort sett var desamma oberoende av om företaget hade 70 eller 120–130 anställda. Nu, med ett sjuttioal kvinnor, ”måste kostnaderna slås ut över en omotiverat liten produktion”.³²

Eiser i Varkaus, som hade ungefär 500 anställda 1976, friställde ett tjugotal arbetare på triksåvdelningen i början av 1977 och övergick till tredagarsvecka vid tillverkningen av strumpbyxor. I Varkaus spreds sommaren 1977 ryktet att Eisers verksamhet där skulle upphöra, men vd Arne Winter förnekade detta bestämt.³³ Ryktet visade sig vara förhastat, eftersom det besannades först tretton år senare. Vasa Trikså AB (grundat 1946 i Boråstrakten) startade i Åbo 1974 en lönsömnadsfabrik, d.v.s. sömnad som distansarbete, under namnet Vasanette Oy, men verksamheten avvecklades efter bara fem år. År 1985 förlade företaget all sömnad som lönsömnad först i Sverige, sedan i Danmark och till sist i Polen. År 1990 köpte Vasa Trikså Eisers-gruppens kvarvarande stickeri Jersey Fabrics och slöt ett samarbetsavtal med Eiser Trikså AB i Sjöbo, Skåne.³⁴

Även om svensk textil- och konfektionsindustris tillverkning i vissa fall förblev lönsam längre i Finland än i Sverige, var det i många fall bara fråga om en respit före den slutgiltiga nedgången. Algots Johansson AB i Borås hade med mycket besvär etablerat sig först i Portugal 1966 och tre år senare något smidigare i Finland. Verksamheten i Finland var lönsam ännu 1976 då framtiden för företaget annars redan såg mörk ut. Följande år gjorde företaget konkurs.³⁵

År 2000 fanns det få svenska tekoföretag kvar i Finland. Ett av dem var Hilding Anders Corporation, vars underleverantör i Hollola i Tavastland bl.a. tillverkade madrasser och sängkläder. I januari 2002 lades anläggningen i Hollola ned av moderfirman, som då koncentrerade all madrass-tillverkningen till Närpes i södra Österbotten, dit tillverkningen från anläggningen i Lappo flyttats redan år 2000. I Almedahls dotterbolag i Malax i Vasa län fortsatte finska kvinnor att spinna ekologiskt odlat lin till garn för tygindustrin ända till februari 2003, då produktionen lades ned. Nordic Tells, ett svenskt företag som hade köpt Tell Bergmark i Lappfjärd 1994, meddelade hösten 2003 att verksamheten skulle komma att upphöra vid årsskiftet. Mölnlycke var väl det enda företaget vars tillverkning i Finland ännu i början av 2000-talet expanderade. Tillverkningen i Lappträsk lades ned i slutet av år 2000, men företaget meddelade i början av 1999 att tillverkningen av sjukhustextiler i S:t Michel i Finland skulle

utvidgas medan tillverkningen i Göteborg skulle komma att läggas ned. Enligt tidningsuppgifter hade det behövts stora satsningar av både staden och finska staten innan S:t Michel lyckades med detta.³⁶

Svenska tekoföretag som sysselsättare av finska kvinnor

En enkätundersökning om orsaker till etableringen i Finland, riktad till verkställande direktörer för svenska dotterbolag (aktiebolag) verksamma i Finland 1969, lämnade inget tvivel om vad som varit Finlands konkurrensfördel för svensk tillverkningsindustri. ”Tillgång till arbetskraft” och ”arbetskraftens lönenivå” samt mera allmänt en reducering av produktionskostnaderna utpekades av tillverkningsindustrin som de viktigaste motiven, i kontrast till försäljnings- och servicebolag som betonade marknader. Även de två företag inom textilindustrin som ingick i undersökningen angav tillgången till arbetskraft och lönenivån som de viktigaste motiven. Lönerna var t.o.m. lägre i den kvinnodominerande tekoindustrin än i den finska industrin i genomsnitt. År 1973 var årslönerna i tekoindustrin omkring tre fjärdedelar av dito i hela industrin, och kvinnornas timlöner i genomsnitt 89–94 procent av de genomsnittliga kvinnolönerna inom hela industrin. I mitten av 1970-talet var omkring 10 procent av hela arbetskraften inom tekoindustrin i Finland anställda av svenska firmor.³⁷ I ett urval av tio svenska tekoföretag steg kvinnornas andel så att nio av tio anställda var kvinnor 1973 (Tabell 3).

Tydligen för att slippa språksvårigheter med anställda och de extra kostnader som detta skulle medföra, sökte sig många svenska tekoföretag till svenska Österbotten eller annorstädes i det svenskspråkiga Finland. Åland var attraktivt på grund av de goda förbindelserna med Sverige och på grund av språket. T.ex. Skandinaviska Jute (grundad i Oskarström 1889) etablerade sig i Mariehamn 1968, där det tillverkade måttbeställda specialmattor, alltså skrymmande produkter vars fraktkostnader var relativt höga jämfört med konsumentpriset. Av de tio företag vars sysselsättning har studerats närmare här (Tabell 4), befann sig sju på en helt eller delvis svenskspråkig ort. Mölnlycke började 1966, först som Oy Topco Ab, i Lappträsk, en liten kommun i det delvis svenskspråkiga östra Nyland. Samma år etablerade sig Algots i Närpes, en liten svenskspråkig jordbrukskommun i södra Österbotten.³⁸ Om företagets avsikt varit att undvika språksvårigheter, slog taktiken fel, eftersom Närpes grannkommuner är finskspråkiga. År 1972 bestod en stor del av Algots arbetare i

Tabell 3. Ett urval av tio svenska textil- och konfektionsindustriföretags produktionsinrättningar i Finland 1969-1973, antal arbetsställen, arbetare enligt kön och ålder samt antal tjänstemän

År	arb. ställ.	manliga		kvinnl.		kvinnl.		kvinnl.		arbetare		tjänste- män	
		18+ år	%	manliga arbetare under 18	%	kvinnl. arbetare 18+	%	kvinnl. arbetare under 18	%	totalt	%		
1969	6	91	26	3	1	169	49	82	24	345	100	10	10
1970	9	64	9	16	2	532	77	77	11	689	100	46	46
1971	11	181	13	29	2	1 122	80	68	5	1 400	100	78	78
1972	16	209	11	35	2	1 561	82	93	5	1 898	100	113	113
1973	16	172	8	43	2	1 805	84	137	6	2 157	100	152	152

Källor: se tabell 4.

Tabell 4. Urval av svenska textil- och konfektionsindustriföretags produktionsanläggningar i Finland 1969–1973, antal arbetsställen, arbetare (årsgenomsnitt) enligt kön och ålder samt antal tjänstemän o. dyl. enligt kön

Namn och etableringsår	ISIC*	år	arb. ställ.	män		kvinnor		totalt	tj.män m	tj.män kv.
				18 +	under 18	18 +	under 18			
Collins Syfabriker 1967	322042	1969	1			18	2		1	
		1970	1			24	1		1	
Oy Algots Ab 1969	322044	1971	1			29	2		1	
		1972	1			24	2		1	
		1973	1			31	1		1	
		1969	1	1	3	22	73	99	1	1
Ab Janstorps konfektion 1969	322042	1970	1	15	12	182	60	269	4	6
		1971	1	85	27	511	47	670	9	6
		1972	4	145	32	755	63	995	10	22
		1973	4	106	42	853	108	1109	18	25
		1969	1	1		46	3	50	2	2
Oy Mölnlycke Ab 1966	321119	1970	1	1		80	3	84	4	4
		1971	-	-	-	-	-	-	-	-
		1972	2	2		99	2	103	2	11
		1973	2	1		137	4	142	4	16
		1969	1	3		29	3	35	1	1
Ab Skandinaviska Jute Åland Oy 1968	321420	1970	1	7	1	26	3	37	1	1
		1971	1	11		40	3	54	1	1
		1972	-	-	-	-	-	-	-	-
1973		1969	1	86				86	1	
		1970	1	11				11	1	
		1971	1	13				13	1	
		1972	1	13				13	1	
1973	1	13					13	1		

Oy Tell Bergmark Ab	322042	1969	1		54	1	55	1	2
1967		1970	1		47	1	48	1	1
		1971	2		39		39	2	3
		1972	2		54		54	1	3
		1973	1		46	1	47	2	3
Oy Gefa Ab	322044	1970	1	5	57	3	65	4	6
1969		1971	1	8	140	2	150	6	9
		1972	1	9	162	9	180	7	10
		1973	2	12	218	9	239	9	21
Oy Mölnteks Ab	321111	1970	1	20	40	3	65	6	3
1970		1971	1	35	99		134	7	4
Oy Mölnteks Ab	322041	1970	1	5	76	3	85	9	8
1970		1971	1	10	178	12	201	9	11
		1972	1	10	195	13	219	8	16
		1973	1	9	205	9	223	8	18
Oy Mölnteks Ab	321210	1971	1	6	75	1	82	3	2
1970		1972	1	7	65		72	3	2
		1973	1	7	82		89	2	2
Oy Mölnteks Ab	321129	1971	1	13	11	1	26	1	2
1970 (?)		1972	1	21	21		42	1	3
		1973	1	21	19		40	2	3
Abecita Oy	322052	1972	1	1	88	4	94	3	3
1971		1973	1	1	112	4	118	3	8
Fix Svenska Trika Ab	321340	1971	-	-	-	-	-	-	-
1969		1972	1	1	98		100	2	4
		1973	1	2	102	1	105	2	4

* International Standard Industrial Classification 1972.

Källor: Industristatistikens huvudformulär för år 1969-1973, statistiska centralbyrån, Statistiskcentralens arkiv; Kauppa- ja teollisuusministeriössä hyväksytyt uudet osakeyhtiöt, jossa ulkomaalaisia perustajia 1967-1969, Ulkomaisten investointien neuvottelukunta, Finlands Banks arkiv.

Närpes av icke-svenskkunniga ”invandrare” från den helfinska grannkommunen Teuva (Östermark).³⁹ Å andra sidan lärde sig svenska företag snabbt att inte fästa avseende vid ortens språkförhållanden eftersom det inte rädde någon brist på tvåspråkiga yrkesmänniskor i Finland. År 1971 etablerade sig Abecita i Lappo, en finskspråkig kommun öster om Vasa, och AB Eiser i Varkaus, en finskspråkig köping i Savolax.

Finska arbetskraftsmyndigheter brukade ordna erforderliga utbildningskurser för kvinnor då ett svenskt tekoföretag skulle etablera sig i kommunen. Den första i sitt slag i Finland ordnades 1967 i Pargas, en svenskspråkig köping i den sydvästra skärgården, då ett svenskt företag i textil- och plastbranschen (förmodligen Tell Bergmark) skulle etablera sig där. Den svenskspråkiga kursen ordnades helt på finska statens bekostnad och den omfattade 170 timmar teoretisk undervisning och 766 timmar praktik vid de maskiner företaget förde med sig. Kursen var avgiftsfri och myndigheterna bekostade mat på yrkesskolan för deltagarna och en liten fickpenning per dag. Eftersom man räknade med att få med hemmafruar lovade Pargas köping att öppna ett daghem samma höst.⁴⁰ Tell Bergmark som tillverkade regnkläder samt dam- och barnkläder stannade fem år i Pargas. Redan 1970 började företaget med tillverkning i Lappfjärd i Österbotten dit verksamheten sedan flyttades helt.⁴¹

När Malotta i Falköping skulle etablera sig i Solf, hade det uppgett att arbetskraftsbehovet i början skulle vara 50–60 kvinnor, senare 150. Den finska yrkesutbildningsstyrelsen ordnade en kurs på tolv veckor i industri-sömnad för 75 kvinnor mellan 17 och 45 år för företagets behov och staten stod också då för alla kostnader. Meningen var att den lokala kursstyrelsen som ersättning skulle dra av en viss procent av den vinst företaget skulle få. Men Malotta gick i konkurs och två år efter den första kursen omskolades sömmerskorna till stickerskor för det nya svenska företaget Merkur.⁴²

Några svenska tekoföretag utbildade även själva sina finska anställda. Av tidningsuppgifter får man den uppfattningen att Fix Trikä i Karis i samarbete med den lokala yrkesskolan ordnade en fyra månader lång kurs för att utbilda sömmerskor för företagets behov. Eiser i Varkaus strävade efter att öka produktiviteten genom yrkesutbildning i mitten av 1970-talet då företaget hade stora bekymmer med lönsamheten. År 1976 skickades en av sömmerskorna till Halmstadsfabriken för att vidareutbildas i flatlock-sömnad och två kvinnliga arbetsstudiemän till Eisers fabriker i Borås och Falköping. Den ena skulle specialisera sig på arbetsmetoder vid en

trikåsymaskin, den andra i hur finska sömmerskor kunde läras att sy lika snabbt som kvinnorna i Sverige, för att uppnå ackorden.⁴³

Många av de svenska tekoföretagen valde i början att etablera sig på orter utan andra stora arbetsgivare som skulle ha konkurrerat om kvinnlig arbetskraft. Efter etableringen i Pargas förklarade det svenska företags platschef, ingenjör Bo Sigfrids, enligt tidningsuppgifter följande: ”Genom att arbetsmöjligheterna i Pargas är rätt begränsade för damer, har industrin lätt att få behövlig arbetskraft, vilket inte alltid är fallet i Sverige.”⁴⁴ På vissa avfolkningsorter och i jordbrukskommuner kunde ett svenskt tekoföretag vara den enda industriella arbetsgivaren att räkna med. Det fanns bara två mindre industriföretag i Solf kommun innan Malotta of Sweden etablerade sig där.

Mölnlycke började med att tillverka barnblöjor och dambindor i Lappträsk men utvidgade under firmanamnet Mölnteks verksamheten fyra år senare i S:t Michel, en finskspråkig småstad i sydöstra Finland. Tillverkningen där diversifierades till att omfatta allt från spånad av bomullsgarn (som snart avvecklades) till herrkavajer och -långbyxor, glasfiberväv och sjukhustextilier. Majoriteten av de anställda i S:t Michel var kvinnor, vilket också var fallet i Lappträsk. Andelen kvinnliga arbetare var störst inom kavaj- och byxsömnaden (93–96 %), och näst störst i tillverkningen av sjukhustextilier (90–93 %). Däremot var bara hälften av arbetarna inom glasfibervävningen kvinnor.⁴⁵

Algots, som tillverkade fritidskläder för utebruk, valde en annan strategi. Då den lokala kvinnliga arbetskraftsreserven i Närpes och Teuva hade blivit uttömd, expanderade företaget till grannkommunen, därefter till nästa så att företaget till slut år 1973 hade tillverkning i fyra närliggande kommuner i Vasa län (Närpes, Laihela, Kurikka, Alajärvi). I de tre nyetableringarna hade företaget enbart tillverkning i form av sömnad; med undantag av en eller två kvinnliga kontorister och en manlig chef var alla anställda kvinnor som jobbade med själva tillverkningen. I dessa tre fall var 86 till 100 procent av arbetarna kvinnor, medan 80 procent av arbetarna var kvinnor i företagets finska huvudanläggning i Närpes.⁴⁶ Detta berodde på att nästan alla i tillskrifningen i Närpes var män, medan sömnad var kvinnoarbete.

Av de tio företag vars sysselsättning har granskats här, fanns bara en, Janstorps konfektion, redan från början i en större stad, Åbo. Det här berodde säkert på att det fanns flera regelbundna färjeförbindelser mellan Åbo och Sverige.⁴⁷ Janstorps konfektion var nämligen en syateljé där fin-

ska kvinnor tillverkade måttbeställda damkläder, kjolar och kappor för firmans kunder i Sverige. Det kan ses som symptomatiskt att då företaget utvidgade tillverkningen i Finland valde man att anlägga filialen i Kimito, en svenskspråkig skärgårdskommun med en reserv av undersysselsatta kvinnor. Dessförinnan hade den lokala industriella verksamheten erbjudit sysselsättning främst för män. Ett annat företag som i början etablerade sig i ett område med industriella traditioner var Gefa som tillverkade friluftskläder. Den startade i Kouvola i sydöstra Finland, men när det var dags för utvidgning, följde företaget en likadan strategi som Janstorps konfektion. Gefas filial anlades i Imatra, en liten köping nära gränsen till Sovjetunionen, och nästan alla anställda i den nya anläggningen var kvinnor.⁴⁸

Vissa svenska tekoföretag, t.ex. Algots Johanson AB and AB Eiser, anställde finska invandrarkvinnor i Borås, Sverige, samtidigt som de började med tillverkning i Finland. Algots hade redan på 1950-talet blivit helt beroende av invandrarna, och var också det första företaget i Sverige som organiserat rekryterade invandrare bl.a. i Finland.⁴⁹ Invandrararbetskraft kan ses som en alternativ strategi med vilken företag kunde försöka motarbeta en höjning av lönenivån på grund av bristen på arbetskraft. Å andra sidan var just löneskillnaden mellan Finland och Sverige en av de viktigaste orsakerna till migration för finska arbetare som flyttade till Sverige. De sakkunniga som förmodade att utvandringen från Finland till Sverige på 1970-talet skulle förbli hög (200 000–300 000 personer), såsom den var åren 1969–1970, rekommenderade därför en ekonomisk politik som syftade till att reallönerna i Finland skulle ”stiga ganska snabbt för att skillnaden mot svenska reallöner inte skall bli alltför stor”.⁵⁰

Industriarbetarnas nominella timlön uppskattades 1971 vara ungefär 90 procent högre i Sverige än i Finland. Kvinnors nominella lön i industrin var i Sverige mer än dubbelt så hög som i Finland (108 %), medan männens var nästan fyra femtedelar (78 %) högre än motsvarande lön i Finland. Finska kvinnor som arbetade vid Eisers strumpfabrik i Borås i början 1970-talet förklarade att deras löner i genomsnitt var dubbelt så höga jämfört med vad de fått i Finland, och mot slutet av 1970-talet berättade ett tjugotal finska kvinnor i Gävle ungefär detsamma. Men oavsett bättre löner och högre levnadsstandard led många av hemlängtan och återvände till vänner, släktingar och bekanta i Finland. Utvandringen till Sverige minskade snabbt efter rekordåren 1969–1970.⁵¹

För undersysselsatta finska kvinnor som inte ville eller kunde flytta

eller emigrera från hemtrakten kunde etableringen av svenska tekoföretag vara som en gåva från himlen. De kom just vid den tid då mindre finska företag började försvinna som en följd av internationell konkurrens, samtidigt som familj jordbruken inte längre erbjöd den trygghet som man av gammalt vant sig vid. Med detta vill jag inte påstå att tempoarbetet med ackord inte skulle ha varit stressande, och det förekom strejker bl.a. hos Algots och Eiser. Hos Algots uppstod även konflikter sömmerskorna emellan om vem som placerades vid de bästa banden, d.v.s. där det var lättast att nå ackorden. I undersökningen om arbetarna hos Algots var ändå de flesta nöjda med hur deras personliga levnadsstandard hade utvecklats. Tom Sandlund och Gunveig Sunden konstaterade i sin undersökning 1975 att ”för Närpes- och Teuvagrupperna är det frigörelsen från jordbruket, möjligheterna till extra inkomster för hustrun och överhuvud möjlighet för arbete för kvinnor nära hemorten som antagligen utgör grunden för de positiva omdömena”.⁵²

Som en följd av kvinnornas anställning i ett svenskt industriföretag blev det möjligt för familjerna att bo kvar på sina gårdar även om man inte längre kunde livnära sig på dem. Visst försvann många svenska företag från Finland redan efter några år. Men under tiden hade människorna på landsbygden och i de berörda småkommunerna fått en respit och i bästa fall hunnit anpassa sig till den nya ekonomiska verkligheten, där jordbruket blivit en binäring och traditionella småföretag börjat dö ut.

SLUTKOMMENTARER

Bertil Ohlin påpekade på sin tid att avsevärda kapitalrörelser skulle åtföljas av en inströmning av arbetskraft till samma land eller region, men med den svenska industrins direktinvesteringar, ”kapitalrörelser”, och den finska arbetskraften gick det tvärt emot. Den svenska tekoindustrins investeringar i Finland inträffade samtidigt som arbetskraftsmigrationen av finska kvinnor till Sverige stod som högst, alltså under senare delen av 1960-talet och förra delen av 1970-talet. En liknande utveckling ägde visserligen rum även i Norrland, där avfolkning och nyetablering med hjälp av statligt ekonomiskt stöd pågick samtidigt. Även om tekoföretag kunde dra nytta av regionalpolitiska stödåtgärder både i Norrland och i Finland, kan man knappast förklara tekoindustrins omlokaliseringar med regionalpolitik. Tillverkningsindustrins utflyttning från gamla industricentra var en internationell företeelse som följde i stort sett likadana mönster obero-

ende av land, även om flyttningsbesluten kunde verka mer eller mindre slumpmässiga hos enskilda företag.⁵³ Dessutom hindrade inte regionalpolitiska stödåtgärder konkurser inom tekoindustrin.⁵⁴

I dag vet vi det som man inte kunde veta för trettio år sedan: att regionalpolitiska stödåtgärder och omlokalisering av tillverkningen till landsbygden enbart gav tekoindustrin respit. Beslutsfattarna i många kommuner visste om lågprisimporten, men satte ändå sin tillit till industrin, vad annars. Hela Europa trodde ännu för trettio år sedan på industrin, som också gynnades med regionalpolitiska bidrag och andra stödåtgärder. Gamla industriländer bekämpade lågprisimporten av textilier och beklädnadsvaror från låglöneländer med hjälp av internationella avtal (såsom multifiberavtalet, Multi-Fibre Agreement). I slutet av 1970-talet räknade experter vid OECD att andelen av beklädnadsimporten till OECD-länderna från s.k. nyligen industrialiserade länder stigit från 17 procent år 1963 till 38 procent år 1979, och denna import dominerades av Fjärran Östern.⁵⁵ Större och mindre svenska tekoföretag hoppades på överlevnad i den globala konkurrensen genom att söka sig till Portugal och Finland. Svenska tekoföretag i Finland och deras finska konkurrenter försökte klara sig ur krisen genom en kombination av nordiska arbetslivsnormer, hårt tempoarbete och låga finska kvinnlöner.

De svenska tekoföretag som överlevde kraschen i den europeiska tekoindustrin, såsom Eiser Trikä, Gefa eller Abecita, expanderade sedermera i USA eller i Baltikum, närmast i Lettland och Litauen. Ett typiskt enskilt exempel på dem som klarade sig är Vasa Trikä som avslutade konfektionsindustridelen 1992 och sedan dess endast har tillverkat trikåtyger för konfektionärer. År 1998 bildade företaget ett s.k. joint venture-bolag i Litauen och startade där ett stickeri. Övergången från konsumentvaror till insatsvaror verkar ha varit en annan förklaring till Vasa Trikås överlevnad, liksom även till Mölnlyckes överlevnad i S:t Michel. Tekoföretag som i början av 2000-talet fortfarande tillverkade konsumentvaror, såsom Abecita och Eiser Trikä i Sverige eller Luhta, Nanso⁵⁶ och Marimekko i Finland, satsade på varumärket och specialiserade produkter för köpkraftiga konsumenter medan de för tillverkningen utnyttjar lågavlönad arbetskraft i Baltikum eller längre bort i världen. Eftersom många personer i de norra delarna av Estland förstår finska, slipper finska företag som etablerar sig där ofta språkproblem, liksom svenska företag på sin tid gjorde på svenskspråkiga orter i Finland.

För närvarande är Kina det största och Estland det näst största import-

landet av textil och beklädnad i Finland.⁵⁷ För trettio år sedan nämndes konkurrensen från Kina bara i förbigående och Baltikum kom förstås aldrig på tal. Då kunde knappast någon i Sverige och Finland förutse att en kombination av internationellt alltmera rörligt kapital och sjunkande flygfraktpriiser skulle leda till att tillverkningen av t.o.m. de dyraste ”brands” i framtiden skulle ske i avlägsna länder där unga kvinnor sitter långa dagar och syr i ett allt hårdare tempo under normlösa arbetsförhållanden och med en lön som utgör en bråkdel av de finska kvinnolönerna.

NOTER

- 1 “Since the creation of the EFTA, there has been a certain amount of ‘textile imperialism’. Some Swedish textile firms have established production units in Finland and Portugal to supply the Swedish home market, but the investments have been small and their employment effects of little significance.” Carlsson 1976, 2. Se även Carlsson 1979, 9; Swedenborg 1973, 61.
- 2 Flam & Flanders 1991; Heckscher 1919, citat 6; Ohlin 1924, 54–63, cit. 57–58, 62; 1967 (1931), 208–232; Ohlin 1999, 24–28.
- 3 Ekström 1998, 89–98.
- 4 Ohlin 1924, 102–105.
- 5 T. ex. B. Madeuf (OECD) definierar utflyttningen (delocalisation) i den snävaste bemärkelsen som ”the transfer abroad of a production unit coupled with the closure of a domestic production unit” (Madeuf 1995, 43, 50).
- 6 Markusen 1985; Sassen 1987. Om sjunkande vinstmarginal, se Cullenberg 1994; Kregel 1971.
- 7 Tsiang 1947, 89–97, Tables IX–XIV.
- 8 Cole & al. 1955; Holmqvist 1971; Klein 1999; Schechter 1999 (1925). Om varumärkesstrategin i Sverige och Finland, se t.ex. Heinonen & Panzar 2003; Lagergren 1998; Urrila 1975; *Talouselämä* 12/1972, 32.
- 9 Arbetskraftsmigrationen från Finland till Sverige har behandlats i otaliga utredningar och undersökningar. Den behandlas i serien Svenskt i Finland – finskt i Sverige i volym II, Junila & Westin (red.) 2006.
- 10 KM 1963:27, 1; Voutilainen 1963: ”... have taken a liberal attitude towards foreign direct investments which promote industrial production and employment in the country”. Jag har här utnyttjat bl.a. tidningsklipp från augusti–september 1968 ur nordamerikanska tidningar i kapslarna *Ulkomaisia investointeja tutkiva komitea 1960–75* och *Ulkomaisten investointien neuvottelukunta 1967–70* i Finlands Banks arkiv.
- 11 *Kunmat ja elinkeinoelämä* 7/1962. Lagerman citeras i *Talouselämä* 13–14/1969, 334.
- 12 Byqvist 1997; OECD 1993; Swedenborg 1979; Swedenborg 1982; Swedenborg et al. 1988, 22–23.
- 13 Aintila 1975; Byqvist 1997; Mattson 1970; Sipilä 1976.

- 14 Swedenborg 1982, 79.
- 15 *Regionalpolitiskt stöd ...* 1982; Utvecklingsområdesfonden Ab 1973.
- 16 *Talouselämä* 10/1970, 244; 9/1973, 24, 46. Om beklädnadsindustrins etablering i Norrland, se SOU 1974:11, 16.
- 17 Hägström et al. 1990, 64–70, 106–113; Kääriäinen 1970, 52. Om avfolkningskommuner, se Tauriainen & Koivula 1973; *Talouselämä* 4/1971, 34, 42.
- 18 *Talouselämä* 37/1969, 848; 39/1969, 917; 18/1970, 458; 21/1970, 560–562; 24–25/1970, 634–635; 30–31/1970, 760–764; 32–33/1970, 774, 779; 9/1971, 35; 8/1971, 12–17; 33/1971, 14–15, 33; 35/1971, 28–30; 4/1972, 9–10; 10/1973, 15–18, 36; 7/1974, 26–27; 23/1974, 20–53.
- 19 Uppgift från Finlands Bank (Markus Fogelholm). Före 1965 hade fem direktinvesteringar i tekoindustrin ägt rum, minst 15 firmor lades ned eller såldes 1970–1982, och ca 40 fanns kvar 1982. Uppgifterna gäller företag med minst 20 % av aktierna i utländsk ägo. Uppgifterna har vänligen ställts till mitt förfogande av Riitta Hjerpe.
- 20 *Talouselämä* 16/1971, 20.
- 21 Uppgifterna om svenska tekoföretag i Finland är sporadiska. Jag tackar Helen Järkeborn (Borås, Sverige) och Lars Laxén (Vasa, Finland) för uppgifter om svenska tekoindustriföretag i Finland samt Tuula Eriksson (Helsingfors, Finland) om uppgifter om Almedahls AB. Jag har även utnyttjat tidningsurklipp från Brages Pressarkiv (Helsingfors).
- 22 Detta var fallet bl.a. angående Eiser (Suomen Eiser) i Varkaus, Malotta (Finn-Malotta) i Solf, Mölnteks i S:t Michel och Tell Bergmark i Pargas.
- 23 Se t.ex. Swedenborg 1973, 51.
- 24 Bel Habib 1999, 275.
- 25 SOU 1974:11, 10, 14–16.
- 26 Thiel 1973. Se även Swedenborg 1982, 58–63.
- 27 *Talouselämä* 40/1969, 941; 3/1970, 52.
- 28 *Västra Nyland* 24.9.1969; *Hufvudstadsbladet* 25.9.1969.
- 29 Hjerpe & Ahvenainen 1986; KM 1975:47, 6; Kääriäinen & al. 1972, 41–42.
- 30 *Tidningen Åland* 24.10.1967; *Vasabladet* 12.12.1969; *Talouselämä* 11/1971, 26.
- 31 *Talouselämä* 40/1969, 941–942; 4/1973, 22.
- 32 *Medborgarbladet* 2/1969; *Vasabladet* 27.8.1969; 31.8.1971; 14.10.1971; 4.2.1972.
- 33 *Suomen Eiser Tiedotuslehti* 3/1976; 1/1977; 3/1977.
- 34 Informationen kommer från företagets internetsida www.vasatrika.se, ”Historik”.
- 35 Gustavsson 1983; Segerblom 1983, 69, 95.
- 36 *Helsingin Sanomat* 30. 6. 2000, 1. 6. 2000, 10. 1. 2003, 22. 1. 2003; Thorsson 1996, 47; Tuusa 1999. Med sina 220 anställda var Oy Mölnlycke Health Care Ab då det sjätte största företaget (beräknat enligt sysselsättning) i S:t Michel.
- 37 Kääriäinen 1970, 66–83; KM 1975:47, 3–4, 6.
- 38 Källa se Tabell 4.
- 39 Sandlund & Sunden 1975, 11.
- 40 *Åbo Underrättelser* 27.7.1976.
- 41 Källa se Tabell 4.
- 42 *Medborgarbladet* 2/1969; *Vasabladet* 12.12.1969.
- 43 *Suomen Eiser Tiedotuslehti* 2/1976; 3/1976; 4/1977.
- 44 *Hufvudstadsbladet* 2.3.1968.
- 45 Källa se Tabell 4.

- 46 Källa se Tabell 4.
 47 Om uppkomsten av dessa förbindelser, se Laakso 2005.
 48 Källa se Tabell 4.
 49 Segerblom 1983, 61–62.
 50 Korpinen & Lundgren 1971, 61.
 51 Borgegård & Häggström 1979, 23; Korkiasaari 1985, 18–22; Lind 1974, 35–40; Lehtonen 1975, 46–47, 71; Nyman 1984, 33–59; Nyman-Kurkiala 1990.
 52 Sandlund & Sunden 1975, 47, 80–81. Om familj jordbrukens kris, se t.ex. Granberg 1992.
 53 Företagens lokaliseringsbeslut beskrevs som slumpmässiga t.ex. av Pentti Särämä (1974) i tidskriften *Talouselämä*. För fler exempel, se Rahikainen 1985, 65–66.
 54 Bland de företag som beviljats områdesstöd i Finland gjorde tekoindustrin flest konkurser (*Talouselämä* 7/1974, 19).
 55 *The Impact of the Newly Industrialising Countries* 1981, Table 5. Fjärran Östern-länderna var här Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan.
 56 Enligt tidningsuppgifter hade Nanso ca 500 anställda på olika orter i Finland 2003 (bl.a. i Nokia där firman grundades 1921) och sysselsatte genom underleverantörer 250 sömmerskor i Tallinn och Riga, men höll på att leta efter underleverantörer i Kina (*Helsingin Sanomat* 1.11.2003).
 57 År 1999 var Kinas andel av hela tekoimporten enligt ursprungsland 11,5 %, Estlands 8,5 % och Sveriges 8 %. *Utrikeshandel* 1999, Del 2, Tabell III.2.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Arkivalier

Finlands Banks arkiv

Ulkomaisia investointeja tutkiva komitea 1960–1975

Ulkomaisten investointien neuvottelukunta 1967–1970

Statistikcentralens i Finland arkiv

Industristatistikens huvudformulär 1969–1973

Tryckta källor och litteratur

Tidningar

Helsingin Sanomat 2000, 2002, 2003

Hufvudstadsbladet 1968

Kunnat ja elinkeinoelämä 1962

Kuntalehti 1999

Medborgarbladet 1969

Suomen Eiser Tiedotuslehti 1976–1977
Talouselämä årg. 32–37, 1969–1974
Tidningen Åland 1967
Vasabladet 1969, 1971, 1972
Åbo Underrättelser 1967

Övriga tryckta källor

Bel Habib, Hedi (1999), ”Från invandraraföretagsamhet till generell tillväxt-dynamik”. *Invandrare som företagare. För lika möjligheter och ökad tillväxt*. SOU 1999:49. Stockholm: Kulturdepartementet, s. 231–275.
KM 1963:27, *Ulkomaisia investointeja tutkivan komitean osamietintö no. 1*. Stencil. Helsinki.
KM 1975:47, ”Tekstiili- ja vaateusteollisuuden jaoston raportti”, Liite 4. *Teollisuustoimikunta 1975:n mietintö*. Stencil. Helsinki.
OECD (1993), *OECD Reviews on Foreign Direct Investment: Sweden*, OECD, Paris.
Regionalpolitiskt stöd åt företag (1982). Kuopio: Utvecklingsområdesfonden Ab (Kehitysaluerahasto Oy)
SOU 1974:11, *Svensk industri: Industribranschernas utveckling. Delrapport nr 1 från industristrukturutredning*.
Utrikeshandel 1999, Del 2, FOS – Finlands Officiella Statistik, Tull, Utrikeshandel 119.
Utvecklingsområdesfonden Ab (1973), *Berättelse över fondens andra verksamhetsår 1972*. Kuopio: Kehitysaluerahasto Oy.

Litteratur

Aintila, Heikki (1975), *Ulkomaisessa omistuksessa oleva yritystoiminta Suomessa*. Helsinki: Taloudellinen suunnittelukeskus.
Borgegård, Lars-Erik & Häggström, Nils (1979), *Migration Decision in Theory and Practice. A case-study of Finnish emigration to Sweden after the Second World War*. Geografiska rapporter A:21. Umeå universitet.
Byqvist, Hans-Olov (1997), *Svenska direktinvesteringar i Norden 1960–1990*. Umeå Papers in Economic History 18. Umeå: Umeå Universitet.
Carlsson, Sune (1976), *Company Policies for International Expansion. The Swedish Experience*. Företagsekonomiska institutionen vid Uppsala universitet – Centre for International Business Studies, University of Uppsala.
Carlsson, Sune (1979), *Swedish Industry Goes Abroad. An Essay on Industrialization and Internationalization*. Lund: Studentlitteratur.
Cole, Robert H., Lloyd, M. DeBoer, Millican, Richard D. & Wedding, Nu-

- gent (1955), *Manufacturer and Distributor Brands. Some Facts and Issues*. Urbana: University of Illinois.
- Cullenberg, Stephen (1994), *The Falling Rate of Profit. Recasting the Marxian Debate*. London & Boulder, Col.: Pluto Press.
- Eckström, Johan (1998), *Foreign Direct Investment by Large Swedish Firms – the Role of Economic Integration and Exchange Rates*. Lund: Lund University Press.
- Flam, Harry & Flanders, M. June (1991). "Introduction". H. Flam & M.J. Flanders (eds.), *Heckscher-Ohlin Trade Theory*. Cambridge, Mass. & London: The MIT Press, s. 1–37.
- Företagsekonomiska forskningsinstitutet LTT (1982), *DIFA-bolagens roll i det finska näringslivet*. Helsingfors: LTT.
- Granberg, Leo (1992), "The difficult role – the path of the small farmer". M. Rahikainen (ed.), *Austerity and Prosperity. Perspectives on Finnish Society*. Lahti Research and Training Centre, University of Helsinki, s. 68–87.
- Gustavsson, K. (1983), *Tekoindustrin och förändringarna i den internationella arbetsfördelningen*. Meddelanden från Göteborgs universitets Geografiska institutioner Serie B Nr 73. Göteborg.
- Heckscher, Eli (1919), "Utrikeshandelns verkan på inkomstfördelningen". *Ekonomisk Tidskrift, Del II, Nationalekonomiska studier tillägnade professor David Davidson*, s. 1–32.
- Heinonen, Visa & Pantzar, Mika (2003), *How Lifestyle Products Became Rooted in the Finnish Consumer Market – Domestication of Jeans, Chewing Gum, Sunglasses and Cigarettes*. Working Papers 80, Helsinki: National Consumer Research Centre.
- Hjerpe, Riitta & Ahvenainen, Jorma (1986), "Foreign enterprises and nationalistic control. The case of Finland since the end of the nineteenth century". A. Teichova, M. Lévy-Leboyer & H. Nussbaum (eds.), *Multinational enterprise in historical perspective*. Cambridge & Paris: Cambridge University Press & Editions de la maison des sciences de l'homme, s. 286–298.
- Holmqvist, Lars (1971), *Degeneration of Trade Marks. A Comparative Study of the Effects of Use on Trade Mark Distinctiveness*. Stockholm: Jurist- och samhällsvetareförbundets Förlags AB.
- Häggström, Nils, Borgegård, Lars-Erik & Rosengren, Annette (1990), *När finländarna kom. Migrationen Finland–Sverige efter andra världskriget*. Gävle, Stockholm & Umeå: Statens institut för byggnadsforskning, Nordiska museet & Umeå universitet.
- The Impact of the Newly Industrialising Countries* (1981). Updating of Selected Tables from the 1979 Report. Paris: OECD.
- Junila, Marianne & Westin, Charles (red.) (2006), *Mellan majoriteter och mino-*

- riteter. Om migration, makt och mening.* Svenskt i Finland – finskt i Sverige II. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 682:2. Helsingfors.
- Klein, Naomi (1999), *No Logo. Taking Aim at the Brand Bullies*. New York: Picador.
- Korkiasaari, Jouni (1985), *Returnees from Sweden to Finland in 1980–81*. Migration Reports 18. Helsinki: Ministry of Labour.
- Korpinen, Pekka & Lundgren, Nils (1971), ”Finlands ekonomi – utkast till en strukturell analys”. *Skandinaviska Banken Kvartalsskrift* 1971, årg. 52, s. 53–62.
- Kregel, J. A. (1971), *Rate of Profit, Distribution and Growth. Two Views*. London: Macmillan.
- Kääriäinen, Kurt (1970), *Svenska företag i Finland samt motiv för etablering – en empirisk undersökning*. Pro gradu-avhandling i allmän företagsekonomi vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors (opublicerad).
- Kääriäinen, Kurt, Relander, Martin, Ramm-Schmidt, Christian & Sundholm, Gert (1972), *Utländska företag i Finland – en kartläggning*. Serie C. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.
- Laakso, Veikko, (2005), ”Privatbilismens uppkomst i Finland”. M. Rahikainen (red.), *Lokala perspektiv på 1960-talet. Bilen, fritiden och den ökade rörligheten*. Tilaushistoriakeskus samt Stads- och kommunhistoriska institutonen. Helsingfors & Stockholm, s. 27–36.
- Lehtonen, Kaarina (1975), *Ruotsinsuomalaisten teollisuustyöntekijöiden elintaso*. Siirtolaisuustutkimuksia 9. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Lilja, Reija, Santamäki-Vuori, Tuire & Standing, Guy (1990), *Unemployment and labour market flexibility: Finland*. Geneve: International Labour Office.
- Lind, Jouko (1974), *Suomalaisten työntekijöiden asema ja työolosuhteet Ruotsissa*. Siirtolaisuustutkimuksia 8. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Madeuf, B. (1995), ”Foreign Direct Investment, Trade and Employment Delocalisation”. *Foreign Direct Investment, Trade and Employment*. Paris: OECD, s. 41–65.
- Markusen, Ann Roell (1985), *Profit cycles, oligopoly, and regional development*. Cambridge: MIT Press.
- Mattson, G. (1970), ”Att investera över gränserna – vem, hur och i vad?”. *Mercator* Vol. 65, No 6, s. 123–4.
- Nyman, Pia (1984), *Kedjemigration till Jakobstadskolonin i Gävle. En studie av innovationsspridningens och informella interaktionsmönsters betydelse för den finlandssvenska sverigemigrationen*. Forskningsrapporter Nr 2. Åbo: Institutet för finlandsvensk samhällsforskning vid Åbo Akademi.
- Nyman-Kurkiala, Pia (1990), *Kedjeättervandringen från Jakobstadskolonin. En*

- fallstudie i innovationsspridningens betydelse för finlandssvensk migration*. Åbo: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning.
- Ohlin, Bertil (1924), *Handelns teori*. Akademisk avhandling. Stockholm: A.B. Nordiska Bokhandeln.
- Ohlin, Bertil (1967 [1931]), *Interregional and International Trade*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ohlin, Bertil (1999), *The Theory of Interregional Exchange*. Seminar Paper No. 675. Institute for International Economic Studies, Stockholm University.
- Rahikainen, Marjatta (1985), *Helsingin keskusta Suomen taloudellisen kehityksen valossa*. Yleiskaavaosasto julkaisu YB:5/85. Helsinki: Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Sandlund, Tom & Sunden, Gunveig (1975), *Arbetarna hos Algots i Närpes – infödda, inflyttare och pendlare*. Forskningsrapporter 21. Åbo: Svenska litteratursällskapets i Finland Nämnd för samhällsforskning.
- Sassen-Koob, Saskia (1987), "Issues of Core and Periphery. Labour Migration and Global Restructuring". J. Henderson & M. Castells (eds.), *Global Restructuring and Teritorial Development*. London: Sage Publications, s. 60–87.
- Schechter, Frank I. (1999 [1925]), *The Historical Foundations of the Law Relating to Trade-Marks*. Union, NJ.: The Lawbook Exchange [New York: Columbia University Press].
- Segerblom, Mats (1983), *Algots. En teko-koncerns uppgång och fall*. Borås: Liber förlag.
- Sipilä, Jorma (1976), *Ulkomaiset teollisuusyritykset Suomessa, niiden henkilöstöistä ja henkilöstöhallinnosta*. FIBO-julkaisu 14:6. Helsinki: Vientikoulutussäätiö.
- Swedenborg, Birgitta (1973), *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1965–1970*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.
- Swedenborg, Birgitta, under medverkan av Bo Lindörm (1976), *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1970–1974. En preliminär rapport*. Forskningsrapport nr 5. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms. An Analysis of Determinants and Effects*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Swedenborg, Birgitta (1982), *Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut (även publicerad som SOU 1982:27).
- Swedenborg, Birgitta, Johansson-Grahn, Göran & Kinnwall, Mats (1988), *Den svenska industrins utlandsinvesteringar 1960–1986*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.

- Särma, Pentti (1974), "Yritysten sijaintipäätökset sattuman varassa". *Talouselämä* 10/1974, s. 31–35.
- Tauriainen, Juhani & Koivula, Samuli (1973), *The Conditions in and Problems of Rural Depopulation Areas*. Suomen virallinen tilasto, Sosiaalisia erikoistutkimuksia – Official Statistics of Finland, Special Social Studies XXXII:33.
- Thiel, Eva (1973), "Lönsamhet i producerande dotterföretag i utlandet", Appendix A. B. Swedenborg (1973), *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1965–1970*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut, s. 103–110.
- Thorsson Tore (1996), *Almedahls 1846–1996*. Göteborg: Almedahls AB.
- Tsiang, Sho-Chieh (1947), *The Variations of Real Wages and Profit Margins in Relation to the Trade Cycle*. London: Sir Isaac Fitman & Sons Ltd.
- Tuusa, Pirjo (1999), "Mikkelin kaupunki investoi Mölnlycken laajennukseen 47 mmk. Göteborgissa loppuu vastaava tuotanto". *Kuntalehti* 5/1999, s. 9.
- Urrila, Matti (1975), *A Dynamic Marketing Program for New Convenience Brands*. Helsinki: Publications of the Helsinki Research Institute for Business Economics 41.
- Voutilainen, J. J. (1963), "Revising Investment Rules". *American Banker* 22 April 1963.